

परिशिष्ट
(अ, ब, क)

परिशिष्ट -

अ) १) डॉ. सौ. प्रतिमा इंगोले यांची प्रकट मुलाखत

स्थळ :- वृंदावन गार्डन सोसायटी
ए विंग, वनाज फॅक्टरी समोर,
किनारा हॉटेल जवळ, कोथरुड,
पुणे.

दिनांक : मंगळवार, १४ ऑगस्ट २००७.

मुलाखतकार - विजया कांबळे

संदर्भ - 'वन्हाडी लोकगाथा' या त्यांच्या संपादित पुस्तकावर आधारित
प्रबंधविषयासाठी

प्रारंभिक माहिती मिळविण्यासाठी.

मी प्रबंध लेखनासाठी 'वन्हाडी लोकगाथा' हे पुस्तक निवडलं पण प्रत्यक्ष
प्रबंधाला सुरुवात करताना मात्र अनेक प्रश्न समोर आले तेव्हा गाईडच्या
म्हणण्यानुसार प्रत्यक्ष लेखिकेला भेटून प्राथमिक स्वरूपातील काही प्रश्नांची उत्तरे
मिळवावीत असे वाटले पण त्यासाठी प्रत्यक्ष दर्यापूरला जाणे शक्य वाटत नव्हते.
त्यातच चांगला योग जुळून आला. एका पुरस्काराच्या निमित्ताने सौ. प्रतिमा इंगोले
पुण्यामध्ये येणार होत्या. तेव्हा त्या आल्यावर त्यांच्या राहत्या घरीच भेटण्याचा योग
आला.

मनामध्ये अनेक प्रश्नांचे वादळ उठलं होतं. त्या भेटतील का? योग्य
मार्गदर्शन करतील का? मात्र तेथे गेल्यावर मनातील वादळ कुठल्याकुठं गेलं. हळूहळू
एका-एका प्रश्नाच्या माध्यमातून प्रतिमाताईही बोलू लागल्याने मनमोकळ्या गप्पांना
सुरुवात झाली.

प्रश्नोत्तराच्या माध्यमातून झालेली छोटीशी मुलाखत येथे सादर करत आहे.

प्रश्न १ - तुमचं बालपण कसं गेलं?

माझं पूर्वीचं नांव आशालता दादाराव कुकडे, वडील अकोल्याचे. मी २ वर्षाची असतानाच वडील वारले त्यावेळी आई मला घेऊन अकोल्याहून दानापूरला आली. दानापूर तसं खेडेगावच होतं. या आईच्या माहेरी आल्यावर आईचे वडील म्हणजे माझे आजोबा शामराव उर्फ बापूसाहेब कोळाजी ढाकरे यांची मी खूपच आवडती झाले. ते शिक्षक असल्यामुळे व कविता लिहिण्याचा त्यांना छंद असल्याने योग्य ते संस्कार माझ्यावर झाले असावेत. आई व आजोबा यांच्या प्रेमात व संस्कारात माझं बालपण न्हाऊन निघालं व त्याला दिशाही मिळाली.

प्रश्न २ - लेखनाची, वाचनाची आवड लहानपणापासूनच होती का?

घरात शैक्षणिक वातावरण असल्याने आजोबांकडून खूप काही वाचायला मिळे. गोष्टीची पुस्तके वाचण्याचा छंद तसा लहानपणापासूनच होता. याच छंदातून वाचन अखंड चालू राहिलं. मराठी बरोबर हिंदी साहित्य त्यातील प्रेमचंद, गुलशन नंदा यांचेही बरेच लेखन वाचनात आले.

लेखनाच्या बाबतीत सांगायचं झालं तर ५ वीत असताना माझी एक कथा शाळेच्या हस्तलिखितात प्रसिध्द झाली होती. त्यानंतर फारसं लेखन झाल्याचं आठवत नाही. एम्.ए. ला असताना मात्र जाणीवपूर्वक लेखनाला प्रारंभ केला. आजोबांच्या समवयस्क असणारे विठ्ठल वाघ, शांता शेळके यांच्याशी परिचय होता त्यामुळे त्यांच्याकडूनही बरेच वाचायला ऐकायला मिळत होतं.

प्रश्न ३ - मराठी विषय आवडीचा होता का?

सुरुवातीपासूनच माझा भूगोलकडे ओढा होता. भूगोल विषयात बी.ए. ला विद्यापीठात प्रथम आले होते पण लग्नानंतर पुढे भूगोल विषयासाठी वेळ देता आला नाही व एम्.ए. मराठीतून पूर्ण केलं. पण पुन्हा मात्र मराठीचा लळा अधिक लागला.

प्रश्न ४ - कथा, कादंबरी या लेखनाला सुरुवात केव्हापासून केली?

एम्.ए. झाल्यानंतर म्हणजे जवळ जवळ १९८० नंतर.

प्रश्न ५ - तुम्हाला लेखनाची प्रेरणा कुठून व कशी मिळाली?

माझे आजोबा कविता करत पण त्यांना प्रसिध्दी लाभली नव्हती. कवितांचे प्रकाशनही झाले नव्हते. त्यामुळे ते निराश होते. त्यातच माझी एक कथा प्रसिध्द झाली. त्यामुळे आजोबांना प्रचंड आनंद झाला, आईलाही आनंद झाला तेव्हापासून ठरविले की, स्वतःसाठी नाही तर त्यांच्यासाठी लिहायच.

त्याबरोबर लिहायला सुरुवात केल्यावर ग्रामीण जीवनातील अनेक घटना, प्रसंग, आजुबाजूचे स्त्रीजीवन नजरेत भरू लागले त्यातून विषय सुचू लागले व या समाजाकडूनच प्रेरणा मिळत गेल्या पण खरी प्रेरणा आई व आजोबांचीच.

प्रश्न ६ - सामाजिक लेखनाकडे कसे वळलात?

ग्रामीण भागात वावरत असल्याने अनेक सामाजिक समस्या मी पाहातच होते. त्यातच एम्.ए.च्या अभ्यासक्रमात आम्हाला ह.ना. आपटे यांची 'पण लक्षात कोण घेतो?' ही कादंबरी अभ्यासायला मिळाली. त्यातील यमूचं जीवन मी माझ्या आईच्या रूपाने घरीच अनुभवत होती. त्यामुळे साहित्य हे खोट नसतं तर वास्तवाच एक रूप असत याची जाणीव झाली.

शिवाय प्रत्येक लेखक लिहतो म्हणजे काय करतो तर त्याला आलेले अनुभव तो शब्दबद्ध करत असतो. जे सामाजिक जीवन मला पुस्तकातून वाचायला मिळालं तेच वास्तव मला आजुबाजूला पाहायला मिळालं. त्यातून सामाजिक लेखनाचा सूर गवसला.

प्रश्न ७ - स्त्री लेखनाकडे कसे वळला? एक स्त्री म्हणून? का आवड म्हणून?

वडील मी लहान असतानाच वारले. त्यामुळे विधवा झालेल्या माझ्या आईला घरातून तसेच समाजातूनही खूप त्रास सहन करावा लागला. तिचं दुःख मी जवळून पाहिलं होतं. याच प्रकारची अनेक दुःख आजुबाजूच्या स्त्रिया सहन करत होत्या. समाजातील तिच दुय्यम स्थान आणि चार भिंतीत बंदिस्त झालेली स्त्री मी खूप काळ पाहत आली होती. त्यामुळे स्त्रीकडे पाहण्याची समाजाची मानसिकता बदलणे

गरजेचे वाटले. त्यासाठी साहित्याशिवाय चांगला मार्ग नाही हे लक्षात आल्यावर स्त्री विषयक लेखनाला सुरुवात केली.

प्रश्न ८ - प्रथम प्रकाशित पुस्तक कोणतं?

‘हजारी बेलपान’ कथासंग्रह.

प्रश्न ९ - आवडता लेखनप्रकार कोणता?

तसे सर्वच प्रकारचे लेखन आवडते पण त्यातही अधिक म्हणजे ‘कथालेखन’ करणे खूप आवडते.

प्रश्न १० - लोकसाहित्याकडे कसे वळलात?

दुर्गा भागवत या लोकसाहित्याच्या अभ्यासक आहेत. गोव्यामध्ये १९८२-८४ साली लोकसाहित्य परिषद भरली होती. त्याच्या अध्यक्षा दुर्गा भागवत होत्या. त्यावेळी त्यांनी अध्यक्षीय भाषण करताना सांगितलं की, ‘लोकसाहित्य’ हा प्राचीन भारतातील लोकसंस्कृतीचा अमूल्य ठेवा आहे. काळाच्या ओघात व आधुनिकतेमुळे हा ठेवा हरवत चालला आहे. लोकसंस्कृती टिकविण्यासाठी हा ठेवा जपणे गरजेचे आहे. यांचे संकलन आपण केले तर तो तुमचा अभ्यासही ठरेल व इतरांनाही उपयोगी पडेल अशी कामे आपल्याकडून होणे गरजेचे आहे.

यातूनच प्रेरणा मिळाली. त्यामुळे पीएच्.डी.साठी असाच विषय निवडला. काही गीतांचे संकलनही चालू केले.

प्रश्न ११ - तुमच्या ‘पीएच्.डी.’च्या प्रबंधाचा विषय कोणता? तुमचे गाईड कोण?

‘वन्हाडी लोकगीतांचा चिकित्सक अभ्यास’ व गाईड होते डॉ. मधुकर वाकोडे.

प्रश्न १२ - ‘वन्हाडी लोकगाथेची’ प्रेरणा कोणती?

वरील प्रमाणे लोकसाहित्य जतन करण्यासाठी त्याचे संकलन आवश्यक आहे हे पटल्यावर मी राहत असलेल्या भागातील ऐकत आलेल्या व मला आवडत असणाऱ्या (भुलाई, झेंडवाई) गीतांचेच संकलन करायचे ठरविले. त्यातून अनेक गीते

समोर येऊ लागली. मला माहित नसणारीही अनेक गीते मिळाली. त्यातील काही अनाकलनीय गीते सोडून बाकी सर्व गीते आशयदृष्टीने योग्य वाटली त्याच गीतांचे संकलन केले त्यातूनच प्रस्तुत 'वन्हाडी लोकगाथेचे' संपादन केले.

प्रश्न १३ - या संग्रहात लोकगीते असून त्याला तुम्ही लोकगाथा असे नाव का दिले? गाथा म्हणजे काय?

'गाथा' म्हणजे दोन प्रदेशांना जोडणारा दुवा तसेच 'प्रांतीय किंवा स्थळीय गाणी' असा त्याचा अर्थ आहे. त्यामुळे ठराविक प्रांतातील गीते त्या प्रांतातील जीवनदर्शन घडवितात म्हणून ही गीते म्हणजे त्या प्रदेशाची गाथा होय. आणि शिवाय सर्वच लोकगीतांतून लोकजीवनाची गाथाच व्यक्त होत असते.

वरील माहिती सांगितल्यावर त्यांना बाहेर जायचे असल्याने मीही आटोपत घेतलं. तसेच जाताना आठवण म्हणून त्यांनी आपल्या आजोबांचं संपादित केलेलं एक पुस्तक 'बापू गुरुजी' मला भेट म्हणून दिलं त्याचा मी आनंदाने स्विकार केला. शेवटी माझ्या कार्याला सौ. प्रतिमाताईंनी शुभेच्छाही दिल्या. त्यांच्या एकूणच वागणूकीने मी भारावले गेले व त्यांचा आशिर्वाद घेत समाधानाने बाहेर पडले.

वरील प्रश्नावलीतून आलेल्या उत्तरातून प्रतिमाताईंचे व्यक्तिमत्व समोर येते. त्यातून त्यांच्या लेखनाच्या आवडीविषयी, बालपणाविषयीची काही माहिती समोर येते. एका लेखकाचा लिखाणाकडे पाहण्याचा दृष्टीकोन कसा असतो याची माहिती होते. लेखक हा जन्मतःच लेखक किंवा कवी नसतो तर ते गुण त्याच्यामध्ये प्रयत्नानेही साध्य होऊ शकतात. पण लेखनाची दृष्टी असावी लागते हे यातून जाणवते. त्यामुळे आपणही लेखन करू शकू असा आत्मविश्वास वाटतो.

२) प्रतिमा इंगोले यांचा परिचय

संपूर्ण नांव - डॉ.सौ. प्रतिमा पंजाबराव इंगोले (एम्.ए. पीएच्.डी.)
जन्मतारीख - १० ऑक्टोबर १९५३
पत्ता - नारायणनगर, दर्यापूर, जि. अमरावती

दूरभाष - (०७२२४) ३४३३१४, मोबा.नं.९८५०११७९६९

व्यवसाय - प्राध्यापक (निवृत्त), लेखन

प्रबंध - 'वन्हाडी लोकगीतांचा चिकित्सक अभ्यास'

लेखनातील साहित्यप्रकार - कथा, काव्य, कादंबरी, ललित, संपादित बालवाङ्मय,
वैचारिक.

परिशिष्ट

ब) प्रतिमा इंगोले यांचे प्रकाशित साहित्य

कथासंग्रह :-

१. हजारी बेलपान (१९८४)
२. अकसिदीचे दाणे (१९८६)
३. जावयाचे पोर (१९८९)
४. सुगरणीचा खोपा (१९८९)
५. लेक भुईची (१९९१)
६. हिरवे स्वप्न (१९९४)
७. अंधार पर्व (१९९९)
८. अमंगल युग (२००५)
९. उलटे झाले पाय (२००६)
१०. बोलक्याचे बोंड (विनोदी कथासंग्रह)

कविता संग्रह :-

१. भुलाई (१९९७)
२. गर्भालय (सामाजिक)
३. उदय सोहळा (परिवर्तन)

कादंबरी :-

१. बुढाई (१९९९)
२. पार्टटाईम (२००२)
३. ललिताचे रंग (सामाजिक)

ललित लेख :-

१. वयनाचे बोल (१९९६)
२. झेंडवाईचं दिवे (२००२)

वैचारिक लेख :-

१. स्त्रीचे भावविश्व आणि आधुनिकता (१९९८)
२. वैदर्भीय (१९९९)
३. लोकसंस्कृती आणि स्त्रीजीवन (२००३)

बालवाङ्मय :-

१. वाघाचे घर (१९९१)
२. लाजाळू (१९९०)
३. अपंगाची करामत (१९९८)
४. करारी आजी (१९९८)
५. भंडान्याचे गाव (१९९९)
६. आगळे जंगल (१९९९)
७. माध्यम-संस्कारक्षम संवाद
८. सोन्याचं बाळ-बालकविता
९. बालकुमारांसाठी नाट्यछटा
१०. आमची मराठी-भाषेबद्दल शास्त्रीय सोपी माहिती

संपादित साहित्य :-

- १) श्यामवेल (१९९१)
- २) ऋणमोचन
- ३) श्यामतुरा (१९९८)
- ४) श्यामगाणे (बडबडगीते)
- ५) सोनपीस (बडबडगीते)
- ६) वऱ्हाडी लोकगाथा (२००२)

संदर्भ ग्रंथ :- १) वऱ्हाडी लोकभाषा - वऱ्हाडी बोलीचा शास्त्रीय अभ्यास

- २) ग्रामीण साहित्य स्त्री लेखिकांची निर्मिती,

परीक्षणात्मक लेख :-

- १) 'खोप्याची वीण' संपादक अॅड. पंजाबराव इंगोले, डॉ. प्रतिमा इंगोले यांच्या 'सुगरणीचा खोपा' कथासंग्रहावरील परीक्षणात्मक लेख. (सोनल प्रकाशन, नोव्हें. १९९५)
- २) 'लेकीचं कर्तृत्व' सं. विमलाबाई कुकडे, लेक भुईची यावरील परीक्षणात्मक लेख (२००२)
- ३) 'पानावरील रेषा', सं. विमलाबाई कुकडे प्रतिमा इंगोले यांच्या 'हजारी बेलपान' वरील परीक्षणात्मक लेख (सोनल प्र. नोव्हें. १९९५)
- ४) 'दान्याचे मोल' सं. विमलाबाई कुकडे, प्रतिमा इंगोले यांच्या 'अकसिदीचे दाने' या प्रतिमा इंगोले यांच्या 'अकसिदीचे दाने' या कथासंग्रहावरील परीक्षणात्मक लेख (सोनल प्रकाशन नोव्हें. १९९५)

परिशिष्ट

क) डॉ.सौ. प्रतिमा इंगोले यांना मिळालेले विविध पुरस्कार

- १) यशवंतराव चव्हाण वाङ्मय पुरस्कार - 'हजारी बेलपान' (कथा)
- २) महाराष्ट्र राज्य पुरस्कार ५- 'बुढाई' (कादंबरी)
- ३) महाराष्ट्र साहित्य परिषदेचा गोखले पुरस्कार- 'सुगरणीचा खोपा' कथासंग्रह.
- ४) शकुंतला जोग वाङ्मय पुरस्कार- 'सुगरणीचा खोपा' कथासंग्रह.
- ५) परिवर्तनवादी साहित्याचा नागसेन पुरस्कार- 'जावयाचं पोर' कथासंग्रह.
- ६) उत्कृष्ट स्त्रीजीवनपर लेखन पुरस्कार- 'जावयाचं पोर' कथासंग्रह.
- ७) पत्रपंडीत पा.वा. गाडगीळ पुरस्कार - 'जावयाचं पोर' कथासंग्रह.
- ८) कृष्णाबाई मोटे वाङ्मय पुरस्कार- 'लेक भुईची' कथासंग्रह.
- ९) ग्रामीण साहित्य परिषदेचा रोहमारे पुरस्कार- 'लेक भुईची' कथासंग्रह.
- १०) वसंत वन्हाडपांडे बालकादंबरी पुरस्कार- 'आगळे जंगल'.
- ११) लोकमित्र सरदार पुरस्कार- 'हिरवे स्वप्न' (कथासंग्रह.)

- १२) महानुभव गंधोत्तेजक पुरस्कार- 'पद्ममोचन' (संपादित)
- १३) महाराष्ट्र साहित्य परिषदेचा शिरोळे पुरस्कार- 'भुलाई' (काव्यसंग्रह)
- १४) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर पुरस्कार.
- १५) सामाजिक पुरस्कार इंदौर- 'बयनाचे बोल' (वैचारिक)
- १६) महाराष्ट्र साहित्य परिषदेचा विश्वनाथ पार्वती पुरस्कार- 'स्त्रीचे भावविश्व
आधुनिकता'
- १७) स्वातंत्र्यसैनिक मामासाहेब कडलग पुरस्कार- 'भुलाई'.
- १८) विदर्भ भूषण पुरस्कार- 'अंधारपर्व' (कथासंग्रह)
- १९) जीवन गौरव पुरस्कार - 'करारी आजी' (बालवाङ्मय)
- २०) साहित्यप्रेमी भगिनी मंडळ, पुणे- 'लाजाळू' (बालवाङ्मय)
- २१) लोकमत पुरस्कार - 'वाघाचे घर' (बालवाङ्मय)
- २२) डॉ. दुबे पुरस्कार- 'श्याम तुरा' (संपादित)
- २३) कविवर्य बापूसाहेब ढाकरे पुरस्कार - 'सोनपीस' बडबडगीत संग्रह (संपादित)
- २४) महाराष्ट्र राज्य पुरस्कार (दिवाकर कृष्ण)
- २५) महाराष्ट्र राज्य पुरस्कार (उध्दव शेळके)
- २६) पद्मगंधा जीवन गौरव पुरस्कार.